

Évszázadok papírjai síkban és térben – kiállítás a Nagytétényi Kastélyban

Előzékpapírok az Iparművészeti Múzeum gyűjteményéből

■ A Nagytétényi Kastélyban rendezett kamarakiállítás, az *Évszázadok papírjai síkban és térben* egyik szegmensét a színes előzékpapírok – dúcgal nyomott aranypapírok, márványozott, kartonnyomott és csirizes papírok – alkotják.

Az előzékpapírok a könyvek külső és belső kialakításában jutottak szerephez. Az előzékek a merev könyvtáblát a lapokból álló könyvtesthez kötik, ragasztják. A 18. századi barokk könyvtárakban a zsúfolásig megpakolt polcok elrejtették a könyvtáblákat, és csak díszes, aranyozott bőrgerincük volt látható. A félbőr kötések kartontábláit színes papírral borították. A bibliofil arisztokrácia mellett megjelent a polgári olvasóközönség is, melynek ízlését és betűhűségét olcsó papírborítású könyvekkel, naptárakkal, almanachok-

Johann Koechel:
Előzékpapír (részlet) /
Johann Koechel:
Endpaper (detail)
Fürth (Nürnberg mellett), 1710–1720 körül, jelzett, brokát-papír, poncolt, aranyozott (Iparművészeti Múzeum, Budapest) / Fürth (at Nürnberg), c. 1710–1720, signed, brocade paper, punched, gilded (Museum of Applied Arts, Budapest)

Fotó: Soltészné Haranghy Ágnes / Iparművészeti Múzeum, Budapest

kal, füzetekkel kellett kielégíteni. Az utóbbiak évenkénti kiadása meg többszörözte a márványozott és keményítő, illetve a dúccal színesen nyomott papírokból szükséges mennyiséget.

Az Iparművészeti Múzeum gyűjteménye majd 700 színes papírt tartalmaz, a 18–19. századi brokát- és bronzfírnisz-papírok száma mintegy 150 darab. Jelentős még a 18. és 19. századi márványpapírokat, illetve a 19. századi kartonnyomott és csírizes papírokat tartalmazó kollektív. A brokát- és bronzfírnisz-papírok legnagyobb része Procopius Vilmosné gyűjteményéből származik, 1927-ben és 1931-ben került az Iparművészeti Múzeum tulajdonába. A 19–20. századi márvány- és kartonpapírok pedig az iparművészeti iskola és múzeum könyvtárának mintagyűjteményéből valók.

ARANYBROKÁT- ÉS BRONZFIRNISZ-PAPÍR

A színes, aranyozott brokát-, illetve a bronzfírnisz-papírok készítése már az 1680-as évektől ismert volt, művészi színvonaluk 1700 és 1750 között érte el csúcspontját.

A finom rajzolatú, apró mintás *brokátpapírt* metszett rézlemezekkel nyomták az egy vagy több színnel alapozott papírra. A technika eredetileg könyvtáblák aranyozására szolgált. A könyvkötéshez használt bélyegzők mellett a 15–16. században egyre inkább elterjedt Dél-Németországban a lemezbélyegző, mely egyetlen művelettel tette lehetővé nagyobb felületek aranyozását. A textilnyomásban a vésett rézlemez a 17. században jelent meg, majd a 18. század közepétől vált általánosan elterjedté, a 19. században a rézlemez durvább fadúccokkal helyettesítették, és így az aprólékos rajzolat elmosódott. A brokátpapírokhöz gyakran többszínű – patronírozott – alapot használtak.

A *bronzfírnisz-papír* készítése az egyszerűbb fametszet magasnyomásához hasonlít, a fametszet előzményei pedig a textilnyomó iparban keresendők. A bronzporral elegyített ragasztóanyagot – a fírniszt – fadúccal nyomták rá a színesen alapozott papírra. A bronzfírnisz-papír nem volt sem elég tartós, sem elég finom rajzú, ám olcsóbb volt, mint a brokátpapír. A brokát- és bronzfírniszpapír-készítés központjai a

könyvnyomatásban is jeles délnémet városok voltak: Augsburg, Nürnberg, Fürth, ahol ugyanakkor az ötvösművesség jeles mesterei is működtek.

Az aranyozott színes papírok a barokk kor szülöttei, így díszítőmotívumaikban török szegfű, tulipán, gránátalma, százszorszép, rózsza, szőlőfürtök és körték, akantuszlevelek és indák tobzódtak, később pedig rocaille-ok, kartusok, aszimmetrikus keretdíszek, burjánzó arabeszkek és szalagsokrok kaptak döntő szerepet. Emellett figurális vadász-, gálans- és chinoiserie-jelenetek is gyakoriak voltak. Az előképeket a keleti nyomott textilekről, hímzésekről, porcelánokról merítették.

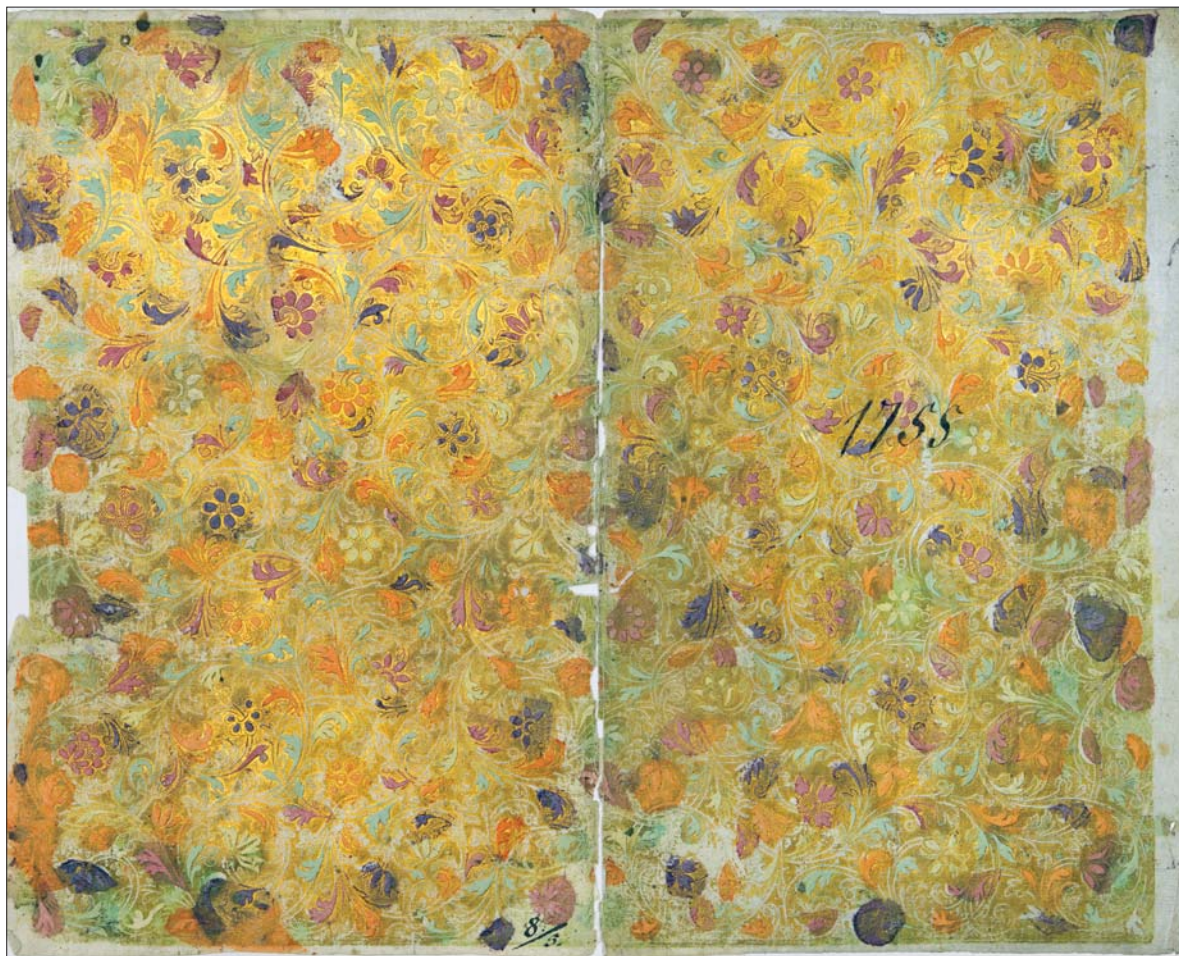
A színes papírok 18. századi vásárlói, megrendelői között a könyvkötők mellett jelentős számban találunk asztalosokat is, akik már nemcsak a ládikáikat,

Joseph Friedrich Leopold: Előzékpapír / Joseph Friedrich Leopold: Endpaper
1669–1727 között, jelzett, brokátpapír, aranyozott (Iparművészeti Múzeum, Budapest) / between 1669–1727, signed, brocade paper, gilded (Museum of Applied Arts, Budapest)

Fotó: Soltészné Haranghy Agnes / Iparművészeti Múzeum, Budapest

Georg Christoph Stoy:
Előzékpapír /
Georg Christoph Stoy:
Endpaper
1703–1750 között,
jelzett, teljes ív,
brokátpapír;
patronírozott,
aranyozott (Ipar-
művészeti Múzeum,
Budapest) / between
1703–1750, signed,
full sheet, brocade
paper, in cartridge
form, gilded (Museum
of Applied Arts,
Budapest)

Fotó: Soltészné Haranghy Ágnes / Iparművészeti Múzeum, Budapest

fakazettákat, de a komódokat, írószekrényeket, nagyméretű ruhásszekrényeket is aranyozott vagy márványozott papírokkal bélelték.

MÁRVÁNYOZOTT PAPIR

A márványozott, azaz márványerezetre emlékeztető mintájú papír már a 8. századi Japánban is ismert volt, de Európába Perzsiából jutott, ahol kezdetben csak a kéziratok keretét, a lapok margóját festették ilyen eljárással. A ma is használatos törökpapír elnevezés – a török könyvművészet közvetítő szerepére utal. E díszítőeljárás ebru elnevezéssel a 16. század-

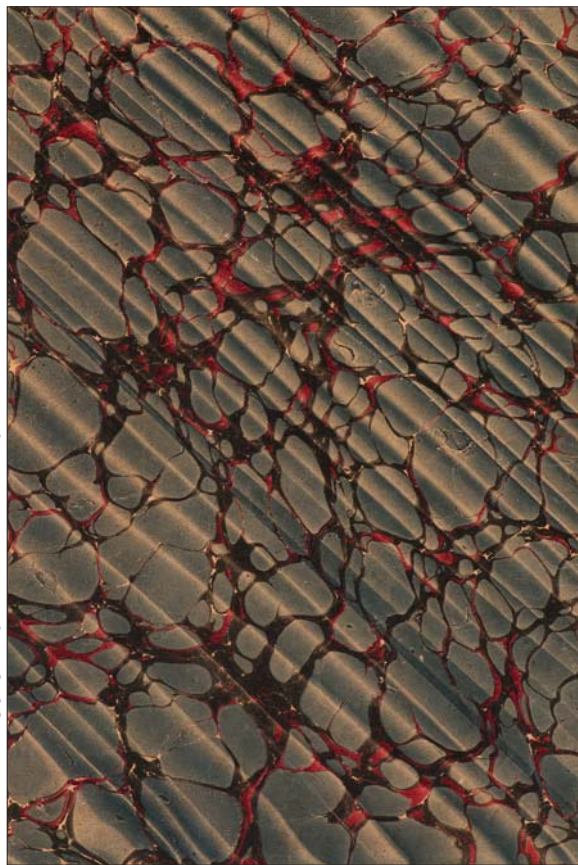
ban vált ismertté, és az 1570-es években Konstantinápolyból indult hódító útjára nyugat felé. Kezdetben, mivel készítése féltve őrzött titok volt, követek, magas rangú diplomaták, utazók kapták ajándékba, vagy vásárolták meg.

Európában a 17. században vált ismertté a technológia német és francia könyvkötők körében. A márványozott papírok 1680 után jelentek meg a bőr könyvkötések előzékeként, majd a 18. században a félbőr kötések fedéllapjain, sőt a bútorművészetben szekrények béléseként. Igen jelentős forgalmat bonyolítottak a párizsi műhelyek, amelyek különböző típusú

márványpapírokra specializálódtak. Német területen a márványozott papírok készítési és kereskedelmi központjai a 18. században Augsburg, Fürth, Nürnberg és Lipcse voltak, majd a 19. században gyárilag nagy mennyiségben állították elő a színesen nyomott papírokat Aschaffenburgban, Goldbachban, Merseburgban, és továbbra is Lipcsében.

A 18. század második felében Angliában is virágzásnak indult a papírmárványozás, speciális mintákkal és élénkebb színekkel gazdagítva a választékot. A 19. században rengeteg új papírkészítési technológia és díszítési eljárás született. A gépi előállítású színes papírok kiszorították a lassú és drága kézművesmódszereket.

Az 1860-as években elkezdett kísérleteket a festékgyártás terén 1880-ban siker koronázta, és a budapes-

Fotó: Soltészné Haranghy Agnes / Iparművészeti Múzeum, Budapest

Fotó: Soltészné Haranghy Agnes / Iparművészeti Múzeum, Budapest

ti könyvkötő Halfer József által kifejlesztett márványozási eljárást a mai napig is használják. Legtöbbször a nagy példányszámú kötetek, kiadványok és üzleti könyvek tábláin láthatunk kavargó, örvénylő, sokszínű, élénk, tarka achát-, csigás, fésűs, pávatollas, kagylós mintázatú márványpapírokat.

A század végén, körülbelül az 1880-as évektől az ipari termeléssel szemben a kézművesmunka, az egyéni művészi tárgyak iránt újjáéledt igény divatba hozta a kézi előállítású márványozott papírokat. Mintázatuk később nagyszerűen rímelt a szecesszió dekoratív, ívelt, hullámos felületeivel, és ez sok művészt meghihletett. A művészi, kézi festésű márványozott papírok divatja a 20. században leáldozott. Egy-egy nevesebb könyvkötőművész – Kner Erzsébet, Kiss Valdemár – saját kötéseikhez még készített márványozott előzékeket. Magyarországon Jaschik Álmos propagálta a technikát a többi elfeledett kézműves könyvkötőeljárással együtt.

KARTONNYOMOTT PAPIR

A 18. század közepétől a kartonnyomott előzékpapírok készítésekor a keményítős-festékes alpra dúcokkal színes mintákat nyomtak, vagy a nedves alapszínbe

Előzékpapír / Endpaper

1900 körül, fantáziamárvány-papír (Iparművészeti Múzeum, Budapest) / c. 1900, phantasy marbled paper (Museum of Applied Arts, Budapest)

Előzékpapír / Endpaper

Anglia, 1830–1850 között, márványpapír; árnyékolt, fényezett (Iparművészeti Múzeum, Budapest) / England, between 1830–1850, marbled paper, screened, polished (Museum of Applied Arts, Budapest)

Előzékpapír / Endpaper

Németország, 18. század, papír; három dúccal kartonnyomott (Iparművészeti Múzeum, Budapest) / Germany, 18th century, paper, block printed with three blocks (Museum of Applied Arts, Budapest)

különbféle eszközökkel mintákat rajzolgattak. A pamutzövet-nyomatásnál is használatos, rézszögekkel, szalagokkal kivert fadúccokat a papírnyomatásnál is alkalmazták, a minta egy-egy színét külön dúccal és ragasztófestékekkel nyomtatva az előalapozott papírra. Külön változata a dominotier papír, amelynek fénykora az 1790 és 1820 közötti évekre esik. Színei vidámak, mintái egy-vagy kétszínűek, leggyakrabban a kék-piros-zöld kombinációi. A minták többnyire aprók, a pamuttextíliákon ismert variációk: csillagok, pettyek, karéjok, virágok.

CSIRIZES PAPÍR

A 16–18. században már használtak a drága importált márványpapírok kiváltására csirizes festésű papírokat. A sűrű színezett csirizt ecsettel vagy szivaccsal hordták fel az enyhén előnedvesített papírra, majd ecsettel vagy pálcákkal, spatulával hullámzó, körkörös vagy kavargó nyomokat rajzoltak a papírra, de alkalmazták a könyvkötészetben használt fémbélyegzőket, gőrgetőket és nyomódúccokat is. A legszebb, mives papírok Dél-Németországban és Németalföldön készültek.

LOVAY ZSUZSANNA
művészettörténész

Előzékpapír / Endpaper

1800–1820 között, papír; kartonnyomott (Iparművészeti Múzeum, Budapest) / between 1800–1820, paper, block printed (Museum of Applied Arts, Budapest)

**Az Iparművészeti Múzeum
19. századi papírrégiségei**

■ Ma szokatlan, újszerű kortárs kísérletnek, merész-ségnek gondoljuk, amikor hullámpapírból bútort gyártanak, avagy diplomamunkaként papírruhákat terveznek, esetleg papír ékszer készítésével foglalkozik valaki. Papírból háromdimenziós tárgyat? Megszoktuk, hogy a papír kétdimenziós, és megszoktuk,